
Mokslas privalo tarnauti žmonėms

Sausio 4 d. prof. ZIGMAS ZINKEVIČIUS atšventė gražią 80-mečio sukaktį. Jubiliejaus išvakarėse Profesorius atsakė į keletą „Gimtosios kalbos“ klausimų.

Vytauto Kaltenio nuotr.

Daugybė liuanistų Jus pirmiausia prisimena kaip lietuvių kalbos istorinės gramatikos dėstytoją. Daugybė mokslininkų iš straipsnių, knygų Jus pažįsta kaip įvairių baltistikos sričių specialistą. Visuomenė Jus pažino kaip kalbos mokslo populiarintoją, įvairių renginių ir laidų dalyvį, o atkurtosios nepriklausomybės laikais – kaip švietimo ir mokslo ministrą. Esate Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto tarybos pirmininkas, Lietuvos mokslo akademijos narys, Lietuvių katalikų mokslo akademijos valdybos narys... Kaip pavyksta suderinti šias visas gana skirtingas veiklos sritis?

Visuomet laikiausi ir dabar laikiausi nuomonės, kad mokslas neturi būti tikslas sau, mokslas mokslui, bet privalo tarnauti žmonėms. Todėl aš savo mokslinių tyrimų rezultatus visuomet stengiausi pritaikyti praktiškai. Paskėlbęs kokią mokslinę studiją lingvistinėje spaudoje, nesvarbu, Lietuvoje ar užsienyje, paprastai stengdavaisi tą patį dalyką populiariai išdėstyti kokiame nors plačiajai visuomenei skirtame žurnale, pavyzdžiui, „Moksle ir gyvenime“, kartais ir šiaip laikraštyje. Beje, tie tyrimų rezultatai daug plačiau pasklisdavo iš laikraščių negu iš prestižinių leidinių. Be to, kitaip negu tikslųjų mokslų srityje, humanitarinio fundamentaliojo ir taikomojo mokslo elementai labai susipynę, kartais nelengva netgi vienus nuo kitų atskirti. Visa tai turint omenyje, darosi aišku, kad mano veikla, sakysime, švietimo, leidybos srityse, net politikoje tėra mokslinių tyrimų taikymas praktiškai, gyvenime.

Esate domėjęsis lietuvių vardynu, tarmėmis, senaisiais raštais, lietuvių kalbos istorija nuo pat jos užuomazgų iki šių laikų. Kuri iš visų tirtų kalbos mokslo sričių Jums buvo patraukliausia, įdomiausia?

Esu lietuvių kalbos istorikas. Tai pagrindinė mano mokslinio darbo sritis. Visos kitos – pagalbinės, vedančios į kalbos istoriją. Ji neįmanoma be senų

kalbos paminklų (senųjų raštų) studijų. Todėl į jas buvau labai įsitraukęs. Svarbus kalbos šaltinis yra tarmės, kuriose išliko labai daug didžiai senų lietuvių kalbos elementų. Taigi, sakyčiau, iš reikalo buvau tapęs dialektologu. Parašiau kelias dialektologijai skirtas knygas, daugybę straipsnių. Tas pat ir su vardynu. Tai specifinė lietuvių kalbos sritis, kurios raida kalbos istorikui negali nerūpėti, tad teko dirbuotis ir čia. Dabartinės lietuvių kalbos problemos daugeliu atžvilgių yra nulemtos praeityje vykusių kalbos procesų, dėl to ir jomis negalėjau nesidomėti.

Buvote daugelio lituanistų mokytojas, disertacijų vadovas ir oponentas. Kurie Jūsų buvusių mokinių, dabar jau brandžių mokslininkų, tyrimai ir atradimai Jums atrodo ypač svarbūs lietuvių kalbos mokslui? Kurias lietuvių kalbos istorijos ir dabarties problemas ragintumėte panagrinėti jaunuosius mokslininkus, dar tik besizvalgančius į kalbotyros aukštumas?

Man labiausiai rūpi tie moksliniai tyrimai, kurie susiję su lietuvių kalbos istorija, kuriuose pateikiama duomenų, reikalingų šios mokslo srities problemoms spręsti. Tokių darbų pasitaiko nemažai ir jų vis daugėja. Dėl to džiaugiuosi. Prieš dešimtį metų esu paskėlęs straipsnį „Svarbiausios tirtinos lietuvių kalbos istorijos problemos“ (Lituanistica, 1995, nr. 1), kurio pagrindinės mintys tebėra aktualios ir šiandien.

Kokios kalbos politikos turėtume laikytis, kad šiais permainingais laikais nesusiaurėtų lietuvių kalbos vartojimo sritys? Kaip kelti lietuvių kalbos prestižą ir apskritai tautinį sąmoningumą?

Dabar madinga į lietuvių kalbą kaišioti angliškus žodžius. Šį reiškinį pavadinčiau beždžionivimu. Gaila man tokių žmonių: kaip papūgos kartoja svetimės kalbos žodžius, nors toms pačioms sąvokoms reikšti paprastai turime savų gražių ir visiems suprantamų žodžių. Daugiausia taip, sakyčiau, ne visai padoriamai elgiasi menkos kultūros, mažai išsilavinę asmenys be tautinio stuburo.

Ką tik baigtas leisti Jūsų „Rinktinių straipsnių“ keturtomis, pasirodė knyga „Istorijos iškraipymai“, toliau darbuojatės prie „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“. Kokių naujų Jūsų darbų gali tikėtis skaitytojai?

2004 m. pasirodė dvi mano knygos: „Rinktinių straipsnių“ ketvirtasis tomas ir „Istorijos iškraipymai“. 2005 m. turėtų išeiti keturios knygos. Sausio pabaigoje ar vasario mėnesį pasirodys didoka (per 300 psl.) knyga „Lietuvių tautos kilmė“. Ją parašiau nebegalėdamas pakęsti mūsų spaudoje profaniškų straipsnių lietuvių etnogenezės kląusimais antplūdžio. Teko girdėti, kad tuos straipsnius savo mokiniams rekomenduoja net mokytojai lituanistai (paprastai ne kalbininkai, bet literatai). Geros literatūros apie lietuvių tautos kilmę labai trūksta, ypač tokios, kurioje etnogenezės problemos būtų nagrinėjamos moksliskai, o ne dėstomos visokios fantazijos. Taip pat išeis nedidelė knyga „Krikščionybės

ištakos Lietuvoje: Rytų apeigų krikščionybė vardyno duomenimis“, kurioje tęsiu 2000 m. išleistos knygos „Lietuvių poteriai“ temą, įvertinu iš Rytų prieš oficialųjį Lietuvos krikštą mūsų protėvių pasiekusią krikščionybės bangą ir jos padarinius. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas 2005 m. pradeda leisti knygų seriją „Mokyklinė enciklopedija“ – kasmet pasirodys po kelias knygas. Įsitraukiau į dviejų pirmųjų tokių knygų rengimą. Jos abi pasirodys šiemet. Viena iš jų rašome trise: archeologas Aleksiejus Luchtanas, antropologas Gintautas Česnys ir aš. Joje turės būti populiariai atsakyta į ne tik mokiniams, bet ir kiekvienam lietuviui rūpimą klausimą: iš kur mes atsiradome. Antrąją šios serijos knygą apie rašto kilmę rašau vienas ir dabar jau baigiu. Be to, tenka nemažai padirbėti leidžiant dvi enciklopedijas – Visuotinę ir Mažosios Lietuvos (esu šios vyriausiasis redaktorius), taip pat rūpintis lietuvių mokyklomis Pietryčių Lietuvoje. Taigi darbo turiu per akis. Netinginiauju.

Kalbėjosi *Rita Urnėžiūtė*

„Gimtoji kalba“, 2005 1 3–5